

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ КОРЕКЦІЇ ПРОЯВІВ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

У статті розкриваються засоби корекції проявів делінквентної поведінки неповнолітніх в умовах закладів соціальної реабілітації. Психокорекція відхилень у поведінці підлітків-правопорушників в таких закладах передбачає систему загальних і спеціальних заходів на різних рівнях соціальної організації і, насамперед соціально-психологічному. Істочников – 16.

Ключові слова: неповнолітні, делінквентна поведінка, соціально-психологічні засоби психокорекції, заклади соціальної реабілітації.

Постановка проблеми. В умовах стрімких трансформаційних змін сучасного суспільства проблема прогнозування поведінки підлітків-правопорушників в умовах соціально-реабілітаційних закладів закритого типу привертає увагу різних фахівців, що обумовлює актуальність цього питання та необхідність його вирішення для превентивної практики (С.Д. Максименко, С.А. Беличева, В.Г. Деев, С.П. Бочарова, В.М. Кудрявцев, Ю.М. Антонян). Практика таких установ свідчить, що ефективність соціально-психологічної роботи щодо виправлення підлітків-правопорушників безпосередньо пов'язана з тим, наскільки обгрунтовано і правильно будується і здійснюється особистісний підхід у процесі їх ресоціалізації. Одним з найважливіших показників ефективності процесу ресоціалізації є характер прояву поведінкових реакцій, обумовлених психологічним і особистісним змістом. Поведінка засуджених підлітків фактично відображає ті ж самі індивідуально-особистісні особливості, які знайшли своє відображення в протиправних діях. Тому цілий ряд характеристик особистості підлітків і особливостей їх поведінкових реакцій з самого початку починають впливати на процес адаптації у період ресоціалізації, і це потребує їх врахування в обгрунтуванні системи заходів соціально-психологічного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблеми прогнозування поведінки й оцінки наслідків впливу ситуацій психоемоційного напруження, до яких відносять ситуацію примусової ізоляції, здійснюється провідними спеціалістами на підставі положень теорії адаптації (Г.С. Костюк, Г.О. Балл, А.Г. Маклаков, Ф.Б. Березін).

Серед різноманітності адаптаційних процесів велика увага приділяється соціально-психологічній адаптації, у процесі якої відбувається пристосування особистості в умовах існування, що змінилися, з наступним включенням різних психологічних механізмів, спрямованих на стабілізацію особистості і збереження позитивного „Я-образу”. Це стосується і підлітків-правопорушників, які перебувають у соціально-реабілітаційних установах закритого типу.

Теоретичний аналіз цієї наукової проблеми відносно психологічних адаптаційних механізмів особистості виявив надзвичайну їх різноманітність: від активних, гнучких і конструктивних, до пасивних, ригідних і дезадаптивних. Дослідниками вони розглядаються і як стратегії поведінки пристосування особистості в „значущих”, „важких” ситуаціях, як механізми інтрапсихічної адаптації. До них належать і механізми психологічного захисту (Л.Ф. Бурлачук, Ю.Б. Захарова, І.А. Штроо, О.Ю. Коржова, А.А. Налчаджан та ін.).

Профілактика відхилень у поведінці передбачає систему загальних і спеціальних заходів на різних рівнях соціальної організації: загальнодержавному, економічному, медико-санітарному, педагогічному, соціально-психологічному.

Слід відзначити декілька напрямків наукових пошуків, у межах яких ученим вдалося отримати конкретні результати. Зокрема, у науковій літературі знайшли розкриття питання, які стосуються причин виникнення у неповнолітніх девіантної поведінки (С.І. Болтівець, І.Д. Бех, Н.П. Крейдун, О.В. Землянська), явищ важковихованості та їх зв'язку з правопорушеннями (С.А. Беличева, А.І. Долгова, О.В. Киричук, Є.В. Заїка), шляхів пошуку ефективної профілактики правопорушень та ролі спеціальних установ у профілактичній роботі з неповнолітніми (С.О. Бадмаєв, О.В. Беца, Ю.О. Клейберг, Л.В. Мардахасєв), розвитку діагностичних методик вивчення відхилень, які мають прояв у психічному розвитку та поведінці.

Мета статті – розкрити соціально-психологічні засоби корекції проявів делінквентної поведінки неповнолітніх в умовах закладів соціальної реабілітації.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Соціально дезадаптовані підлітки, поведінка яких значно вступає в суперечність з чинним законодавством, підлягають направленню до спеціальних закритих навчальних закладів: спеціальних загальноосвітніх шкіл або спеціальних профучилищ для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання.

Закриті - тому що тут перебувають примусово, в умовах позбавлення волі (неповнолітньому забороняється залишати заклад за власним бажанням). Такі навчальні заклади виникли в результаті реорганізації дитячих колоній НКВС та передачі їх від Міністерства внутрішніх справ до Міністерства освіти. Відповідно ці школи успадкували принципи роботи персоналу, умови утримання підлітків, стиль стосунків між вихователями і підлітками.

Слід зауважити, що перші дні перебування підлітків проходять у стресовому стані (високий рівень тривожності, емоційна нестійкість, підвищена збудливість). Цей стан змінює спосіб реагування навіть на звичайні подразники, тому поведінка стає непередбачуваною. У цей час учні здійснюють втечі, влаштовують бійки, конфліктують із персоналом, намагаються накладати на себе руки. Учні спецшколи постійно переживають ситуацію фрустрації головних, актуальних потреб. Якщо підліток не зможе знайти соціально прийнятних форм розрядки психічного напруження або якось відволіктись від негативних емоційних переживань, відбувається "афективний вибух" (наприклад, без будь-яких видимих причин, через дрібниці підліток починає жорстоку бійку, ламає меблі, б'є вікна, завдає собі тілесних пошкоджень та ін). Ще один спосіб вийти із ситуації фрустрації актуальних потреб - психологічний відхід підлітка від психотравмуючих впливів - утворення неформальних соціальних структур, які відображають соціальний статус підлітка у злочинному світі. Такі структури мають свою ієрархію, свої традиції, норми поведінки і набір санкцій, які передбачаються за те чи інше порушення. Незважаючи на жорстокість порядків цього таємного життя, воно приваблює підлітків насамперед тому, що тут вони почувають себе суб'єктами діяльності. Наприклад, від підлітка залежить, яке місце в ієрархії він займе, його думка враховується при обговоренні плану втечі. Однак часто діти, потрапляючи до такої школи, опиняються в значно кращих матеріальних умовах, ніж були вдома.

Система і процес ресоціалізації особистості, мають загальну структуру і відрізняються специфічними механізмами впливу. Останнім часом більшість психологів віддає перевагу розвитку гуманістичних підходів у ре соціалізації підлітків-правопорушників. Основу гуманістичної концепції в психотерапії становлять праці К. Роджерса. Головні ідеї цієї концепції – віра в потенційні можливості розвитку (виправлення) особистості (Я-концепція); необхідність створення в групі атмосфери взаємної довіри, відкритості, доброзичливості; відповідальність учасників тренінгу за результати свого розвитку; аналіз актуального (особистісно значущого в даний момент) життєвого досвіду (принцип «тут і тепер»); наявність зворотного зв'язку від учасників тренінгу і т. п.

Гуманістичний підхід передбачає творче, вільне спілкування в групі. Він виключає жорстку програму і сприяє розвитку та корекції ціннісних орієнтації, мотивації, встановлення на виправлення та інших особисто значущих властивостей.

Основними методами проведення соціально-психологічного тренінгу є: а) групова дискусія; б) аналіз конкретних ситуацій; в) рольова гра; г) психодрама (соціодрама); д) психотехнічні вправи.

Групова дискусія – це спосіб організації спілкування учасників групи, який дозволяє зіставити протилежні позиції, побачити проблему з різних сторін. Виділяють три типи орієнтації дискусій: біографічну – група аналізує життєвий шлях підлітка-правопорушника і життєвих ситуацій, що вплинули на формування його особистості; тематичну – обговорюються проблеми, значущі для всіх. Тематика може не плануватися заздалегідь, група сама знаходить проблеми і обговорює їх (сім'я, взаємовідносини з адміністрацією, працевлаштування після звільнення і т.п.); міжособистісну – аналізується процес взаємодії між членами групи, безпосередньо на тренінгу.

Останніми роками поширення набув і метод аналізу конкретних ситуацій. У загальноприйнятому розумінні ситуація являє собою сукупність факторів, що характеризують ту чи іншу подію, явище. Аналіз конкретних ситуацій сприяє розвитку творчого потенціалу особистості (вмінню виявити проблему) і плануванню своїх дій, в тому числі життєвих цілей. Слухачам можуть пропонуватися ситуації з чітко заданою кількістю інформації і ситуації, коли всі додаткові відомості для аналізу і прийняття рішення підлітки отримують від психолога, запитуючи його. За характером питань ведучий заняття оцінює ефективність пошуку рішення і в своїх відповідях може варіювати зміст ситуації.

Рольова гра – це метод, при якому реальна поведінка імітується (моделюється) учасниками відповідно до заданих ролей і ситуації. Наприклад, бесіда у зв'язку зі скаргою сусідів. Програвання ролей проводиться за заздалегідь узгодженим сценарієм. Не задіяні у рольовій грі виступають як експерти. Даний метод дає можливість удосконалювати рольову поведінку, а також краще розуміти мотиви поведінки того, з ким доводиться стикатися в процесі діяльності. За висловлювання англійських фахівців, рольова гра дозволяє «походити в чужих черевиках»! Люди – природжені актори, а рольова гра – це навчання в «ігровому театрі».

Психодрама (соціодрама) – активний метод навчання і групової психологічної корекції, в якому підлітки-правопорушники виконують соціальні ролі, що моделюють життєві ситуації, які мають для них особистісний зміст. На відміну від звичайної рольової гри, в ході психодрами усуваються неадекватні емоційні реакції і внутрішній конфлікт протагоністів. Якщо в ході класичної рольової гри її учасники діють за жорстко заданим сценарієм (як артисти на сцені), то в процесі психодрами задаються лише загальні вимоги до ролі, при цьому заохочується спонтанність, творчість і здатність висловити свої дійсні почуття і думки про дії, які спостерігаються. Існує цілий ряд методичних прийомів, що мають на меті надати психодраматичному спонтанний і творчий характер. Наприклад, прийом «обмін ролями» (рольовий обмін) покликаний допомогти поглянути на себе зі сторони. Прийом «двійник» полягає в тому, що хто-небудь з учасників психодрами в усьому імітує протагоніста, а також може розвивати певну лінію його поведінки, яка намічається у протагоніста, але він її недостатньо усвідомлює і приховує. Прийом «монолог» також виступає як засіб розкриття думок дійової особи. Він виражається в тому, що від протагоніста треба викласти свої почуття і думки, як ніби він вголос радиться з собою. Зовні це може виглядати як коментування своїх дій у рольових іграх в середині сцени, перед її початком або в кінці.

Механізм театралізованої вистави дозволяє у психічно здорових осіб стирати усталений стереотип поведінки і створювати новий. Це необхідно робити з метою зміни

ціннісних орієнтацій підлітків-правопорушників при проведенні з ними соціально-психологічної роботи. Експериментальна робота, спрямована на вирішення цих завдань, показала ефективність даного підходу. У процесі психокорекційної роботи можуть бути використані прийоми, які допомагають долати підліткам з психічними аномаліями свої асоціальні установки. Важливим у цьому випадку є можливість корекції агресивних реакцій. У певних випадках, як показує практика, можна застосовувати психодраму Я. Морено, але з виключенням надмірної уваги на глибоких несвідомих переживаннях. Програються ситуації, які підлітки пережили і які не дають їм спокою, з яких вони майже не бачать виходу. Мета програвання таких ситуацій – пошуки виходу з них у процесі гри або при перегляді переживань зі сторони. До рольових ігор належать і ті типові ситуації, які неодмінно можуть виникнути за життя на волі як екстремальні. Відбувається пошук правильного виходу і його обговорення, програвання у ролях.

Специфіка проведення таких театралізованих вистав із підлітками-правопорушниками полягає в тому, що вони спрямовані на подолання асоціальних і формування соціальних установок поведінки та діяльності. У такі театралізовані вистави органічно входить аутотренінг, який допомагає швидше адаптувати підлітків-правопорушників до нових форм поведінки, що підключає сферу несвідомого і стимулює психічну діяльність особистості. Крім переорієнтації особистості в оцінці дійсності та формування позитивної мотивації, тут формується активна життєва позиція і вирішуються психологічні та психопрофілактичні питання. Як показує практика, до такого виду занять підлітки ставляться з цікавістю і активно беруть у них участь, позитивно відгукуючись про дану форму занять. Таким чином, самостійна робота над собою, моделювання і відпрацювання поведінки в певних ситуаціях, з якими будуть стикатися підлітки-правопорушники, формують установки на соціальну активність і позитивну ресоціалізацію.

Психотехнічні вправи – це завдання, виконання яких в ігровій, невимушеній формі сприяють вирішенню психологічних завдань: «розминці» («розігріву») членів групи; зняття емоційної напруженості; прискоренню процесу згуртованості групи і т.п. Психотехнічні вправи не завжди пов'язані з реальною діяльністю, частіше за все, вони мають абстрактно-ігровий і, на перший погляд, несерйозний характер (наприклад, зобразити якусь пантоміму; запропонувати план виживання, опинившись на безлюдному острові і т.п.). Однак психотехнічні вправи, особливо на початкових етапах, - це потужний засіб порівняти життєвий і професійний досвід учасників тренінгу та надати можливість виявити індивідуально-типологічні відмінності, які потребують корекції.

Метод символдрами – це психоаналіз за допомогою образів. Метод також носить назву «кататимне переживання образів» - від грецьких слів «ката» - «відповідний» і «тімос» - «душевне (емоційне) переживання». Основу даного методу становить вільне фантазування у формі образів, «картини» на задану психологом тему. Психолог виконує при цьому контролюючу, супроводжуючу, спрямовуючу функцію. Як правило, в корекційній роботі із підлітками використовується тільки основний ступінь символдрами, а точніше п'ять її основних мотивів (образів): «Квітка» (як психодіагностика), «Луг», «Струмок», «Гора», «Дім», «Узлісся». У практиці є випадки використання специфічних для кримінально-виконавчої системи образів «Кущ троянди», «У школі», «Хмара» та ін.

Тривалість уявлення образів у середньому близько 20 хвилин (але не більше 35-40 хвилин). Курс психологічних корекційних занять складається, як правило, з 8-15 і, в особливо складних випадках, досягає іноді 30 занять. Є істотні відмінності в проведенні символдрами для неповнолітніх. Однією з особливостей проведення символдрами є те, що малюнок образу виконується після проведення сеансу. Крім того необхідно підготувати підлітка до даного методу, використовуючи техніки на уявлення образів (наприклад, НЛП [265]). Однак, як показала практика, істотні поліпшення наступають вже після кількох перших занять. Іноді

навіть одне заняття може позбавити від хворобливого симптому або допомогти розв'язати проблемну ситуацію, тому що даний метод інтегрував в собі елементи багатьох інших технік – гештальта, НЛП, психодрами, аутотренінгу, арттерапії.

З метою ресоціалізації підлітків-правопорушників ефективною є когнітивно-поведінкова психотерапія. Основними елементами її є: конструктивна й інтерактивна позиція; використання схем; провідна роль емоцій; значення психотерапевтичних відносин, особливо відносин співробітництва; роль минулого; сімейний та соціокультурний вплив; необхідність врахування фактора переносу; навчання навичкам попередження рецидивів. У практиці соціально-реабілітаційних закладів закритого типу склалася така модель когнітивно-поведінкової психотерапії: формування уявлень про сутність когнітивних спотворень, наявних у них, і їхній вплив на поведінку; навчання підлітків розумінню моделі скоєння протиправної поведінки, щоб підвести їх до обговорення свого власного досвіду в категоріях цієї моделі; навчання розумінню концепції уявності невзаємопов'язаності рішень у контексті, в якому вона може описувати їх злочини; формування прийняття ними відповідальності за свій злочин; з'ясування факторів, що викликали злочин і наслідки злочину для кожного з них; розвиток емпатії, щоб привести підлітків до розуміння важливості у запобіганні рецидиву; необхідність розвинення в них здатності до співпереживання, уміння бачити ситуацію очима жертви і відчувати те, що може відчувати жертва; підведення підлітків до розуміння їхніх мотивів скоєння злочину; навчання засуджених уявляти послідовність їх рішень, які призвели до злочину; навчання бачити альтернативні інтерпретації ситуацій, які вели б до інших рішень і, таким чином, до відмови від злочину; розробка реалістичних альтернативних думок і форм поведінки для кожного рішення в ланцюзі рішень, які можуть відвести їх від скоєння злочину; формування уявлень про «чинники ризику»; навчання підлітків виявляти фактори ризику в ланцюжках рішень і розробляти ключі для розпізнавання кожного фактора; формування розуміння того, що необхідно планувати свою поведінку на випадок, якщо в майбутньому знову виникнуть фактори ризику; навчання учасників групи надійним способам уникнення, а, коли це неможливо, способів контролю або запобігання ситуації; формування уявлень про те, що таке зрив і необхідності орієнтації на подолання зривів; створення умов психологічної підтримки учасників групи і орієнтація їх на використання відповідних стратегій допомоги.

Висновки. На основі розгляду низки науково-дослідних робіт проведено узагальнення як їх змісту, так і ефективності психокорекційних програм у соціально-реабілітаційних закладах закритого типу. Аналіз відповідних програм показує, що вони покликані вирішувати такі завдання: допомогти краще зрозуміти свою мотивацію, свої потреби і поведінку; допомогти їм діяти більш адекватно і ефективно в складних життєвих ситуаціях; стимулювати розуміння не тільки самого себе, а й інших людей; сприяти особистісному зростанню і максимально використовувати свої можливості в житті; вміти долати труднощі, незважаючи на негативне ставлення до себе і складні життєві ситуації; допомагати сформулювати реалістичну позитивну самооцінку і готовність нести відповідальність за свій власний вибір і поведінку.

Стосовно теоретичних концепцій, на яких ґрунтуються психокорекційні програми для підлітків-правопорушників, то вони відображають різноманіття загальноприйнятих наукових шкіл: психоаналіз (у класичному вигляді), трансактний аналіз Е. Берна і його послідовників, біхевіоризм і засновані на ньому підходи модифікації поведінки, гештальттерапія, раціональна терапія та ін. Психотерапія може застосовуватися тільки на основі добровільного волевиявлення. Однак не можна помилятися щодо мотивів участі підлітків-правопорушників у групах психологічної корекції. До них належать: бажання урізноманітнити життя у закритій установі; прагнення отримати певні пільги; тиск з боку

адміністрації; готовність отримати допомогу у зв'язку з особистими проблемами і поганим самопочуттям.

Здійснення виправної психокорекції підкорядковується ряду основних принципів, без попереднього урахування яких мета виправлення в процесі психокорекції не може бути досягнутою. Одними з головних принципів психокорекції є: обмеження психокорекційного впливу від психічного насильства; добровільність участі в процесі виправної психокорекції; принцип диференційованого впливу та ін. Як завдання психокорекційної роботи із підлітками-правопорушниками виділяються: розвиток і корекція уявлень підлітків про себе (Я-концепція); пізнання інших людей, формування гуманістичної установки по відношенню до інших людей – дестабілізація стереотипних уявлень про співробітників закладів закритого типу; розширення сфери усвідомлюваного у розумінні мотивів протиправної поведінки; корекція психологічних захисних механізмів (раціоналізація своїх дій); розвиток адекватної самооцінки і впевненості в собі; корекція ціннісних орієнтацій; прояснення і формування життєвих планів; розвиток емоційної стійкості у складних життєвих ситуаціях.

Процес адаптації, пристосування до умов вільного існування в соціальному середовищі – складне соціально-психологічне явище, що вимагає активних вольових зусиль, прояву моральних якостей та правової самосвідомості. Ресоціалізація вважається успішною, коли соціально корисні зв'язки не мають істотних відхилень (нормальні стосунки в сім'ї, проведення дозвілля, загальноосвітнього та культурного рівня тощо).

Узагальнення як змісту, так і ефективності психокорекційних програм у соціально-реабілітаційних закладах закритого типу показує, що вони покликані вирішувати такі завдання: допомогти підліткам краще зрозуміти свою мотивацію, свої потреби і поведінку; допомогти їм діяти більш адекватно і ефективно в складних життєвих ситуаціях; стимулювати розуміння не тільки самого себе, а й інших людей; сприяти особистісному зростанню і максимально використовувати свої можливості в житті; вміти долати труднощі, незважаючи на негативне ставлення до себе і складні життєві ситуації; допомагати формувати реалістичну позитивну самооцінку і готовність нести відповідальність за свій власний вибір і поведінку.

Література

1. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники / И. В. Вачков. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Ось - 89, 2000. – 224 с.
2. Доуэлл М. Практика социальной работы / М. Доуэлл, С. Шадлоу. - М. : Аспект Пресс, 2007. - 377 с.
3. Завацька Н. Є. Проблема дезадаптації особистості в умовах системних змін: криза соціальної та особистісної ідентичності / Н. Є. Завацька // Проблеми заг. та пед. психол. : Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2006. – Т. VIII. – Вип. 2. – С. 118–126.
4. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочюнас ; пер. с лит. В. Матулявичене. – М. : Академический проект, 2000. – 240 с.
5. Новоселова А. С. Психолого-педагогические основы взаимодействия убеждения и внушения как условие ресоциализации личности осужденных: теория и технология / А. С. Новоселова. – [2-е изд.]. – М. : ПРИ : Центр содействия реформе уголовного правосудия, 2001. – 224 с.
6. Осипова А.А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова. – М. : Сфера, 2000. – 560 с.
7. Осницкий А. В. Проблемы психического здоровья и адаптации личности / А. В. Осницкий. – М. : Серебряный век, 2004. – 384 с.
8. Питлюк-Смеречинська О.Д. Особистісна динаміка та репрезентація в свідомості переживання реалізованості в процесі адаптації в умовах позбавлення волі / О.Д. Питлюк-

Смеречинська // Проблеми заг. та пед. психол. : Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2004. – Т. 6. – Ч. 5. – С. 261–269.

9. Пищелко А. В. Психолого-педагогические основы ресоциализации личности осужденных : монография / А. В. Пищелко. – М. : РИПК МВД РФ, 1995. – 88 с.

10. Психотерапевтическая энциклопедия / Под общ. ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 752 с. – (Серия «Мастера психологии»).

11. Посохова С. Т. Психология адаптирующейся личности / С. Т. Посохова. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 240 с.

12. Психологические механизмы регуляции социального поведения / Отв. ред. М. И. Бобнева, Е. В. Шорохова. – М. : Наука, 1979. – 336 с.

13. Синьов В. М. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / В. М. Синьов, Г. О. Радов, В. І. Кривуша, О. В. Беца. – К. : МП «Леся», 1997. – 272 с.

14. Солодухова О. Г. Психологічні механізми адаптації та соціалізації особистості / О. Г. Солодухова, В. Л. Солодухов // Вісник Харківського держ. ун-ту. – Х. : ХДУ, 1999. – № 439. – Ч. 4, 5. – С. 342–346. – (Серія «Психологія, політологія: Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві»).

15. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України : історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія / Ягунов Д. В. – О. : ПП Чабаненко Ю. А., 2006. – 443 с.

16. Ярмиш І. О. Актуалізація інтрапсихічних адаптаційних механізмів підлітків-правопорушників в аспекті актуального психічного стану // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2003. – Т. V, ч. 4. – С. 370–376.

Транслітерація

1. Vachkov I. V. Osnovy tekhnologii gruppovogo treninga. Psihotekhniki / I. V. Vachkov. – [2-e izd., pererab. i dop.]. – М. : Os' - 89, 2000. – 224 s.

2. Douehl M. Praktika social'noj raboty / M. Douehl, S. SHadlou. - М. : Aspekt Press, 2007. - 377 s.

3. Zvac'ka N. E. Problema dezadaptacii osobistosti v umovah sistemnih zmin: kriza social'noi ta osobistisnoi identichnosti / N. E. Zvac'ka // Problemi zag. ta ped. psihol. : Zb. nauk. prac' In-tu psihol. im. G. S. Kostyuka APN Ukraïni / Za red. S. D. Maksimenka. – К., 2006. – Т. VIII. – Vip. 2. – S. 118–126.

4. Kochyunas R. Osnovy psihologicheskogo konsul'tirovaniya / R. Kochyunas ; per. s lit. V. Matulyavichene. – М. : Akademicheskij proekt, 2000. – 240 s.

5. Novoselova A. S. Psihologo-pedagogicheskie osnovy vzaimodejstviya ubezhdeniya i vnusheniya kak uslovie resocializacii lichnosti osuzhdennyh: teoriya i tekhnologiya / A. S. Novoselova. – [2-e izd.]. – М. : PRI : Centr sodejstviya reforme ugovolnogo pravosudiya, 2001. – 224 s.

6. Osipova A. A. Obschaya psihokorrekcija / A. A. Osipova. – М. : Sfera, 2000. – 560 s.

7. Osnickij A. V. Problemy psihicheskogo zdorov'ya i adaptacii lichnosti / A. V. Osnickij. – М. : Serebryanyj vek, 2004. – 384 s.

8. Pitlyuk-Smrechins'ka O. D. Osobistisna dinamika ta reprezentaciya v svidomosti perezhivannya realizovanosti v procesi adaptacii v umovah pozbavleniya voli / O. D. Pitlyuk-Smrechins'ka // Problemi zag. ta ped. psihol. : Zb. nauk. prac' In-tu psihol. im. G. S. Kostyuka APN Ukraïni / Za red. S. D. Maksimenka. – К., 2004. – Т. 6. – Ч. 5. – С. 261–269.

9. Pishchelko A. V. Psihologo-pedagogicheskie osnovy resocializacii lichnosti osuzhdennyh : monografiya / A. V. Pishchelko. – М. : RPK MVD RF, 1995. – 88 s.

10. Psihoterapevticheskaya ehnciklopediya / Pod obshch. red. B. D. Karvasarskogo. – SPb. : Piter Kom, 1998. – 752 s. – (Seriya «Mastera psihologii»).

11. Posohova S. T. Psihologiya adaptiruyushchejsya lichnosti / S. T. Posohova. – SPb. : RGPU im. A. I. Gercena, 2001. – 240 s.
12. Psihologicheskie mekhanizmy regulyatsii social'nogo povedeniya / Otv. red. M. I. Bobneva, E. V. SHorohova. – M. : Nauka, 1979. – 336 s.
13. Sin'ov V. M. Pedagogichni osnovi resotsializatsii zlochinciv / V. M. Sin'ov, G. O. Radov, V. I. Krivusha, O. V. Beca. – K. : MP "Lesya", 1997. – 272 s.
14. Soloduhova O. G. Psihologichni mekhanizmi adaptatsii ta socializatsii osobistosti / O. G. Soloduhova, V. L. Soloduhov // Visnik Harkivs'kogo derzh. un-tu. – H. : HDU, 1999. – № 439. – CH. 4, 5. – S. 342–346. – (Seriya «Psihologiya, politologiya: Osobistist' i transformacijni procesi u suspil'stvi»).
15. YAgunov D. V. Penitentsiarna sistema Ukraïni : istorichnij rozvitok, suchasni problemi ta perspektivi reformuvannya : monografiya / YAgunov D. V. – O. : PP SHabanenko YU. A., 2006. – 443 s.
16. YArmish I.O. Aktualizatsiya intrapsichichnih adaptacijnih mekhanizmiv pidlitkiv-pravoporushnikiv v aspekti aktual'nogo psihichnogo stanu // Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii im. G.S. Kostyuka APN Ukraïni / Za red. S.D. Maksimenka. – K., 2003. – T. V, ch.4. – S. 370-376.

Спицкая Л.В.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА КОРРЕКЦИИ ПРОЯВЛЕНИЙ ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В УСЛОВИЯХ УЧРЕЖДЕНИЙ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ

В статье раскрываются средства коррекции проявлений делинквентного поведения несовершеннолетних в условиях заведений социальной реабилитации. Психокоррекция отклонений в поведении подростков-правонарушителей в таких заведениях предусматривает систему общих и специальных мероприятий на различных уровнях социальной организации и, прежде всего, на социально-психологическом. Источников - 16.

Ключевые слова: несовершеннолетние, делинквентное поведение, социально-психологические средства психокоррекции, учреждения социальной реабилитации.

Spitskaya L.V.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL MEANS OF CORRECTION OF DELINQUENT BEHAVIOR OF MINORS IN SOCIAL REHABILITATION INSTITUTIONS CONDITIONS

The article describes a means of correction of delinquent behavior in a juvenile rehabilitation institutions. Psychocorrection deviations in the behavior of juvenile offenders in these institutions provides for a system of general and special activities at different levels of social organization and, above all, on the social and psychological. Sources - 16.

Key words: juvenile, delinquent behavior, social and psychological means of psychological correction, social rehabilitation institution.

Спицка Ліана Вікторівна – аспірант кафедри практичної психології Класичного приватного університету, м. Запоріжжя.